

Nr. 4 2006 • 47. årgang • kr 50,-

Tidsskrift for aktuelle språkspørsmål

SPRÅKLIG SAMLING

Bokmelding:

Knud Knudsen-biografi

- **Verein Zwanzigeins**
- **Språkbruk • Språklæring • Språkdebatt**

Sjøpølser over heile østfjøla

«Tjukk *l*» har lenge vært en markør for «udanna» språk i de delene av landet som har denne lyden i de lokale dialektene. Gunnar Reiss-Andersen skal ha sagt om måten ei østlandsk bondekone uttalte tjukk *l* på: «Den stedeagne tjukke *l*-en velter seg som en vettskremt sjøpølse i munnen på henne.» Definitivt ikke noe for tradisjonell, sart riksmålsfonetikk, der tjukk *l* bare til nød kunne brukes som språklig krydder, med tydelig folkelig koloritt. Nå er stoda en ganske annen. Tjukk *l* har blitt en naturlig del av lydinventaret hos de aller fleste fra østnorske dialektområder, uten at det nødvendigvis er snakk om noen stilistisk markert bruk. Særlig etter lukkelyder, i ord som *klokke* og *pleie*, er det heller *tynn l* som virker markert. Tjukk *l* kan nå høres både langt innefra kongehuset og hos aldrende høyretopper.

Denne språklige utjamninga er tidstypisk. Nå er tap av språklig variasjon i utgangspunktet ikke noe å rope hurra for, men det er i alle fall verdt å rope et lite hurra for at tjukk *l* er tatt inn i varmen igjen, etter å ha vært undertrykt av fordomsfulle retrofleks flapp-skeptikere i altfor lang tid.

Styret i LSS 2006-2007

Vanja Røkkum Jahnsen, leder
 Arne Torp, nestleder
 Thomas Hoel, sekretær
 André Stryger, kasserer
 Elsa Kristiansen, styremedlem
 Hans-Christian Holm, styremedlem
 Ivar Hundvin, varamedlem
 Pål Styrk Hansen, varamedlem
 Eric Papazian, varamedlem
 Ellen Skolseg, varamedlem

SPRÅKLIG SAMLING

ISSN 0333-0362

Utgitt av Landslaget for språklig samling
 Organisasjonsnummer 886 343 922

Ansvarlig redaktør: Hans-Christian Holm

E-post: redaksjon@sprakligsamling.no
 (redaksjon@sprakligsamling.no)

Leiar: Vanja Røkkum Jahnsen

E-post: vanja.r.jahnsen@optonet.no

Nettsted: www.sprakligsamling.no

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo

Kontonummer 0532 1078666

Bladpengar: kr 150,-

Medlemspengar (inkluderer bladpengar): kr 250,-
 per år

for skoleelevar og studentar

kr 125,- per år

E-post-adresse for spørsmål om abonnement og medlemskap: kasserer@sprakligsamling.no

På klingende nynorsk og velpleiet riksmål

Den norske språksituasjonen må fortone seg ytterst gåtefull for utenforstående. Ikke minst dersom vi vil prøve å forstå det som foregår på individplanet hos til dels svært bevisste og profilerte språkbrukere.

«Normaltilfellene»

Noen er riktignok greie. Lingvisten og forfatteren Helene Uri kom ut av skapet, som hun sa, og sto fram både i skrift og tale som innfødt riksmålsmenneske. Det var hennes språklige identitet. Journalisten Per Egil Hegge gjorde tidlig et språkpolitisk valg da han forlot sin inntrønderske dialekt som daglig talespråk og gikk over til Helene Uris språk både i tale og skrift – for øvrig etter ei kort og syndig ungdomstid som samnorsk-menneske. Ikke noen spesielt original språkkarriere det heller. Å komme ut av skapet som riksmålsbruker eller bli skaptrønder i stedet for å praktisere trøndersk i full offentlighet krever neppe mer enn middels moralsk mot.

Det er nemlig ikke slik i Norge heller at alt talemål er like bra – noe er likere enn annet, og «dannet østnorsk» er likest. Den som er i tvil om dette, kan bare høre på noen radioreklamer: I sketsjene blir det brukt mange slags dialekter – gjerne både østfoldsk og flatbygdsk, for komisk effekt – men når den såkalte overstemmen kommer inn til slutt og setter tinga på plass, da er det bare meget moderat bokmål med østnorsk uttale som gjelder – med andre ord «dannet østnorsk».

At såkalt moderat bokmål er likest i skrift, er minst like opplagt. For hva er det som dominerer i 99 % av skriftlig reklamemateriale? Jo, det samme moderate bokmålet – de eneste brudda på den moderate normen som forekommer i den slags materiale er særskriving, som visst ingen lenger betrakter som sær

skriving. Familien Gruppen, med kjente fornavn som Hakon, Hegnar og flere, er gode eksempler på det.

I vår tid skal vi nemlig ikke gå til våre store diktere, som det hette før i tida, for å finne ut hva som er riktig og godt språk – i dag er det blårusen som bestemmer, her som ellers. Og blårusen har funnet ut at «markedet» vil ha moderat bokmål, ja vel, og så får vi det. I alle fall fra blårusen.

Landets største abonnementsavis, Aftenposten, der bl.a. Hegge også har hatt sin arbeidsplass i mange år, holder også fremdeles sin språksti (ikke lenger sprogsti) temmelig ren (ikke rein!). Ei viss liberalisering de siste par tiåra riktignok, men ingen palassrevolusjon; ennå er det et meget moderat bokmål som dominerer i spaltene. Én gang har avisa hatt en lederartikkel på nynorsk – det var i anledning Garborg-jubileet i 2001 – ellers bare nynorsk i innsendte bidrag, og bokmål redaksjonen ikke liker, blir fremdeles språksensurert.

Aftenposteredaksjonen – et variabelt målreir?

Alt dette er jo velkjent, i alle fall for de som leser Språklig Samling. Det som derimot kanskje er mindre kjent, er at folk som *snakker* mer eller mindre normalisert nynorsk, er minst like overrepresentert i Aftenpostens redaksjon som norsk-filologer i Landslaget for språklig samling. De får riktignok aldri lov til å *skrive* nynorsk i avisa om de skulle kjenne slike lyster – bortsett fra ved 150-årsjubileer for store nynorsk-diktere – i 2001 hedra Aftenposten Arne Garborg med en lederartikkel på uklanderlig nynorsk – men den slags feiringer har man som kjent ikke hvert år.

Når jeg sier at nynorsktalende folk er overrepresentert i Aftenpostens redaksjon, betyr det selvfølgelig ikke at en stor del av redaksjonen snakker

nynorsk; det er bare en konstatering av det velkjente faktum at folk som snakker standard nynorsk, er omtrent like sjeldne som sorte svaner, som Finn-Erik Vinje har hevda om folk som konsekvent sier femtito og ikke toogfemti. Jeg trur nok at ei opptelling ville vise at femtito-folka er flere enn nynorsktalene.

Et særtilfelle: Nynorsktalende redaktør får riksmålspris

Men Aftenposten holder seg altså med opptil flere av den sistnevnte sorten, og 14. juni i år kunne avisa med dårlig skjult stolthet fortelle at den mest prominente av disse medarbeiderne, nemlig politisk redaktør Harald Stanghelle, hadde fått Riksmålsforbundets gjeve journalistspråkpris Gullpennen: «Harald Stanghelle går opp på podiet. Han takker for selveste Gullpennen på klingende nynorsk. Mannen som var blant de siste i Aftenposten til å slutte med *efter* og *nu* i sine manus, er like konsekvent i sin nynorske tale som i sitt skriftlige bokmål. Prisutdeler Sverre Martin Gunnerud påpekte at Stanghelle kan bli den første som får to språkpriser, én for hver av målformene, dersom han fortsetter å la sine kommentarer klinge også muntlig over etermediene.»

I sin takketale «på klingende nynorsk» sa Stanghelle bl.a. dette: «Jeg er mer en håndverker enn en gullpenn. For meg er språket et verktøy, ikke et leketøy. Mange oppfatter det sikkert som paradoksalt at jeg får Riksmålsprisen. Det ville virket disharmonisk for 10-15 år siden, men reflekterer vel at temperaturen i språkstriden er lav. Samtidig er det et faktum at jeg nesten hele mitt liv har skrevet på riksmål. Min skriftlige identitet er knyttet til det.»

Tenk det, Hedda. Her har vi altså en mann, som påstås å snakke et språk

noen mener brukes utelukkende i skrift – «nynorsk er bare bokmål», er jo en slags vits i visse miljøer – men som likevel ikke skriver nynorsk. Og han skriver til og med så godt at Riksmålsforbundet gir han Gullpenner!

Flere sorte svaner

Faktisk er han heller ikke den eneste markante skribenten som snakker nynorsk og skriver bokmål. Et annet eksemplar av arten er den kjente faglitterære forfatteren Arild Stubhaug, som Norsk språkråd i 2001 tildelte Språkprisen for de to biografiene hans om matematikerne Niels Henrik Abel og Sophus Lie. Men den samme Stubhaug har også en betydelig karriere som skjønnlitterær forfatter – først og fremst lyriker – men da så vidt jeg kjenner til, bare på nynorsk.

Som forfatter er det dermed fristende å sammenligne Stubhaug med landsmåletts far, Ivar Aasen, som i si tid ville vært en opplagt kandidat til å få en eventuell norsk-dansk språkpris – Aasen var nemlig kjent for å skrive en usedvanlig elegant dansk sakprosa, samtidig som han grunnla det nynorske skriftspråket og brukte det bl.a. som lyrisk språk. I sin talespråklige praksis var de derimot forskjellige, for mens Ivar Aasen aldri noen gang våga å ta landsmålet i sin munn, men bare brukte dansk-norsk som dagligspråk som alle andre intellektuelle på 1800-tallet, så ville Stubhaug utvilsomt i likhet med Stanghelle kunnet få attest for å snakke klingende nynorsk. Begge er nemlig vestlendinger, og jeg har en mistanke om at det bare er vestlendinger som vil kunne få attest i ei osloavis for å snakke *klingende* nynorsk. Om Aftenposten ville brukt adjektivet *klingende* om den nynorsken som snakkes av enkelte østlendinger – blant andre flere professorer – tror jeg derimot er mer enn tvilsomt. For at nynorsken skal være klingende i Aftenposten, må den antagelig uttales med vestlandsk – eller muligens til nød nord-

norsk – tonefall; det er jo nemlig vestlendinger og nordlendinger som «synger» når de snakker, etter alminnelig østlandsk oppfatning, og da bli vel språket automatisk også klingende, til og med om det ikke er nynorsk.

Folk som Stanghelle og Stubhaug realiserer altså Aasens drøm om at nordmenn skulle *snakke* nynorsk – det er nemlig ingen tvil om at Aasen håpa at folk ville ta i bruk landsmålet som daglig talespråk. Fra 1970-tallet har derimot slagordet for mange målfolk som kjent vært «Snakk dialekt – skriv nynorsk!» – og slik er vel faktisk praksis hos de fleste nynorskbrukere i dag. Men så er det altså noen som gjør det helt annerledes – de snakker nynorsk og skriver bokmål, og det til og med så «rent» at de får Gullpenner.

Smaksprøve på Harald Stanghelle som nynorskskribent

At riksmålsbevegelsens eget organ, *Ordet*, gir denne begivenheten oppslag på førstesida og brei spalteplass inne i bladet (nr. 2/2006), er sjølsagt ikke mer enn rett og rimelig. *Ordet* er heller ikke snauere enn at de lar Stanghelle få komme til orde – skriftlig – med det han kaller sin nynorske talemålsprofil – «for meg uløyeleg knytt til min egen identitet», som han uttrykker det.

Påstanden om at han kjenner seg mentalt knytta til nynorsken som talemål, er det selvfølgelig ingen som helst grunn til å tvile på; den bekrefter han stadig vekk i praksis. Derimot synes jeg ikke han har like god dekning for påstanden om at «mitt skriftlege nynorsk er nokså konservativt og nokså konsekvent», i alle fall dersom artikkelen i *Ordet* er basert på en elektronisk versjon av Stanghelles takketales. Her finner vi nemlig som hos de fleste andre nynorskskribenter diverse innslag av bokmålsformer både i bøyinger (*kolleger*, (ikke *kollegaer*), *dreide* (ikke *dreidde* eller *dreia*), *falt* (ikke *fall*)), syntaks (*den årlege prisvinnar*, *den språklege vitalitet* (enkel

bestemmelse), *årets prisvinnar*, *tidas melodi* («bokmålske» genitivkonstruksjoner)) og ordvalg (*antall*, *betydd*). Vi finner også den ikke-normkorrekte partisippformen *tilletne* (for korrekt *tillatne*) og den fullt tillatte, men ikke spesielt konservative formen *mye* (ikke *mykje*). Når det gjelder konsekvens, finner man også hos Stanghelle slik det nesten alltid er hos de som prøver å gjennomføre infinitiv på *-a* enkelte «glipp» med *-e* (*finne*, *minne*).

Stanghelle som nynorskbruker vil jeg nok dermed si ligger atskillig nærmere til å vinne en samnorskpris enn en høgnorskpris, uten at det skal oppfattes som noen negativ kritikk, i alle fall ikke fra mitt synspunkt! Dette er svært interessant, for i takketalen sier han også dette: «Heilt sidan eg som 15-åring kom til den legendariske sjefredaktøren i Dagen i Bergen – ein mann som dyrka nynorskvarianten *-i*-målet og riksmålet side om side – har alt som smakar av samnorsk vore meg utruleg framand. Å sitja under hans språkkateter vart avgjerande.»

Ideologisk er altså Stanghelle riksmålsmann og *i*-målsmann i en og same person – en kombinasjon som også enkelte andre svært språkbevisste mennesker mestrer uten å bli språklig schizofrene. Men i praksis ligger nok den målforma som er «uløyeleg knytt» til hans egen identitet atskillig nærmere samnorsk enn han kanskje liker å tenke på ...

Dessverre er det nok liten grunn til å regne med at vi vil få se mye på nynorsk i Aftenpostens spalter, verken fra Stanghelle eller for eksempel kulturjournalisten Arnhild Skre, med bl.a. fortid som redaktør for nynorskavisa Dag og Tid. Innsendere som skriver nynorsk i alle slags avskygninger slipper nok til i Aftenposten, mens radikalt bokmål blir språksensurert – som før.

Talordreform i Tyskland?

Svaret på spørsmålet i tittelen er nok eit klart nei, i all overskodeleg framtid. I Tyskland, liksom i Nederland, Danmark, og for den del på Færøyane og i Friesland, er det vi kallar den «gamle teljemåten» einerådande, har vore det i fleire hundreår, og vil nok halde fram med å vere det. Men i alle fall i Danmark og på Færøyane har spørsmålet i det minste vore diskutert, ikkje minst på grunn av nordiske omsyn. At det også i Tyskland finst folk, og jamvel ein organisasjon, som ønskjer overgang til vår «nye» teljemåte, er meir overraskande.

Organisasjonen heiter «Verein Zwanzigeins», og held til i Bochum i Ruhr-området vest i Tyskland. På ein grunnskole i Bochum blir òg den «nye teljemåten» praktisert i matematikkundervisninga, og det er gjort eit eksperiment for å finne ut korleis det fungerer. Ein pedagogikkstudent ved Universitetet i Köln, Maria Katharina Ammareller, har gjennomført dette eksperimentet og skrive ei avhandling på grunnlag av det, og i den samanhengen vende ho seg til nokre norske språkfolk, deriblant meg, for å få materiale om talordforma her i landet. Det er grunnen til at eg kjenner til saka. Det som følgjer, bygger på avhandlinga hennar, «Die nicht-invertierte Zahlensprechweise im arithmetischen Anfangsunterricht am Beispiel der Waldschule Bochum». Dei som vil vite meir om emnet enn det eg refererer her, kan gå inn på nettsidene til Verein Zwanzigeins: www.verein-zwanzigeins.de.

Primus motor i Verein Zwanzigeins, som nok gir inntrykk av å vere ei svært eksklusiv gruppe eldsjeler, er ein matematikkprofessor i Bochum, Lothar Gerritzen. Han og foreininga går inn for at dei fleirledda talorda frå 21 og oppover skal uttalast i den rekkefølga dei blir skrivne i (med siffer): *zwanzigeins*, *zwanzigzwei*, *zwanzigdre* osv., der det i dag heiter *einundzwanzig*, *zweiundzwanzig*, *dreiundzwanzig* osv. Dette er det systemet som rår i dei fleste språk, ikkje minst engelsk, og skuldingane om anglifisering har da heller ikkje mangla. Men Gerritzen og foreininga hans går eit steg lenger: Dei vil òg erstatte *dreizehn*, *vierzehn*, og så vidare opp til *neunzehn*, med *zehndrei*, *zehnvier* og opp til *zehnneun*. Det er meir originalt, ikkje noko anna germansk språk har det. (Element av det i ikkje-germanske språk kan ein nok finne, jf. fransk *dix-sept*, *dix-huit* og *dix-neuf* for 17, 18 og 19, og ein tilsvarende struktur er konsekvent gjennomført frå 11 til 19 i kinesisk.)

Grunngjevinga for dette er reint matematisk og pedagogisk: Gerritzen meiner det har store skadeverknader at det blir ein konflikt mellom skrivemåte (med siffer)

og uttale, og peikar òg på den kompleksiteten at høgare tal (over 100) får to rekkefølger: Såleis skal 258 lesast *zweihundertachtundfünzig*, altså 200-8-50, eller forenkla med denne rekkefølga: 2-8-5, og kan altså lett forvekslast med 285.

Ammareller kallar desse teljemåtane dels *invertiert* – *nicht-invertiert*, dels *verdreht* – *unverdreht* ('fordreidd – ufordreidd'). Foreininga ønskjer å få den ufordreidd teljemåten (vår «nye») allment akseptert i bruk, særleg i matematikkundervisninga, men utan å forby den andre; dei meiner begge kan leve ved sida av kvarandre, kanskje med den tanken i bakhovudet at den beste da vil vinne på sikt. Som første steg har foreininga prøvd å få ulike styresmakter på føderalt og delstatleg nivå til å gjennomføre forsøk med den ufordreidd teljemåten i undervisning og evaluere dei. Det har likevel ikkje vore noko gehør å få, og dei offentlege innlegga som har vore mot ideen har, som vanleg i språkstrid, vore mest utladningar av aggresjon og fordommar. Tyskland har nyleg hatt ein hissig rettskrivingsstrid, og det gjer nok ikkje grunnen meir fruktbar for tiltak av denne typen (sjå Astrid S. Dypviks artikkel i Språknytt nr. 3-06 s. 14-17).

På grunnskolen Waldschule Bochum, der rektoren er matematikklærer og aktiv i Verein Zwanzigeins, blir den «ufordreidd» teljemåten gjennomført i matematikkundervisninga, i den forstand at læraren alltid bruker den på tavla og munnleg (men utan å rette eksplisitt på elevane når dei bruker den «fordreidd», altså den vanlege teljemåten). Det ser ut til å gå bra, ifølgje rapporten til Ammareller, som beskriv ein slik time der ho var observatør. Elevane hadde ingen problem med å følgje med eller bruke denne teljemåten.

På same skolen gjennomførte Ammareller eksperimentet sitt, som gjekk ut på å diktere tal og enkle reknestykke etter begge teljemåtane til elevane og analysere feilprosentane i svara deira. Ho gjorde eksperimentet i to klasser, og fleirtalet av deltakarane var framandspråklege. Stort sett fann ho ut at den ufordreidd teljemåten fungerte betre. Skilnaden mellom dei to teljemåtane når det gjaldt feilprosent var rett nok jamt over ikkje særleg stor, men når det var skilnad, var det nesten alltid den ufordreidd teljemåten som gav flest rette svar. Ei tilsvarende prøve blant medstudentar på den lærarutdanninga Ammareller sjølv tar, gav eit motsett resultat, noko som viser at for vaksne vil ein tilvand teljemåte fungere betre enn ein uvand. Det er jo ikkje noko overraskande resultat.

No er det sjølv sagt den vanlege teljemåten som domi-

nerer ute i samfunnet, også for desse elevane, sjølv om foreldra deira er positive til den nye matematikkundervisninga – og skolen sørgjer da òg for å gjere elevane fortrulege med begge teljemåtane. Resultatet kan såleis takast til inntekt for ein konklusjon som også vi her i Norge dagleg underbygger: Det er ikkje noko problem for normalt utrusta menneske å hanskast med to teljemåtar samtidig – og gå konstant fram og tilbake mellom dei utan å ta feil anna enn av og til. For det gjer jo vi nordmenn heile tida. Og det gjer innvandrarar som har lært seg norsk også utan vanske, som vi alle lett kan konstatere når vi stiller i kassekø i kva butikk som helst.

Ammareller sjølv framstår som ein idealistisk tilhengjar av talordreforma, og ho minner om at den fordreidde teljemåten nok går automatisk for vaksne som har lært han, men likevel skaper vanskar for ungar som skal lære. Ho nemner òg spesielt situasjonen til dei minoritetsspråklege, som i dei fleste tilfelle har eit ufordreidd talsystem i sine språk (og som utgjer ein stor del av elevgrunnlaget på Waldschule Bochum). Dette momentet har da òg somme av kritikarane bite seg merke i, og spurt korfor tyskarane skal gjere det lettare for tyrkarane ved å snu på talorda sine (visstnok ikkje skrive offentleg, men referert privat). Men Ammareller nemner òg ei anna gruppe, folk som lir av «dyskalkuli», det matematiske motsvaret til dysleksi, som ifølgje ein interesseorganisasjon for desse har reelle problem med den fordreidde teljemåten.

Dei eksempla som blir lagt fram på at teljemåten er eit problem, er det vanskeleg å ta stilling til for utanforståande. Ammareller fortel at ho sjølv som skoleelev

skreiv talorda frå høgre mot venstre i starten, at ho registrerte det same hos yngre born seinare, og at ei venninne jamvel i vaksen alder skreiv treledda tal i to «fasar»: først hundretalet og einaren: 1_3, så tiaren etterpå: 4, så det vart «einhundertdreiundvierzig» – 143. Ho spør òg retorisk kva ein bankfunksjonær gjer når ein kunde kjem og vil ta ut «achtundsiebzigtausendsiebenhundertfünfunddreißig Euro». Vil han spørje om att eller be om å få talet skriftleg – eller berre ta sjansen på at han leverer ut rett sum?

Men det bør nok gjerast større tverrspråklege undersøkingar før ein kan dra sikre konklusjonar. Ein kan tenke seg ein annan konklusjon, nemleg at teljemåtar er overvurdert som problem generelt. Nettopp det at dei fleste – både nordmenn og Bochumske skoleelevar – elegant omgåst og turnerer to teljemåtar samtidig, tyder på at det er noko den mentale kapasiteten taklar utan altfor store problem, i alle fall hos dei av oss som ikkje har særlege funksjonshemmingar på dette feltet. Men det utelukkar ikkje at det kan stille seg annleis i innlæringsfasen for mange.

PÅL STYRK HANSEN:

Stridsmann, språkmann, skolemann

Unorsk og norsk. Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far.
Av Egil Børre Johnsen. 429 sider. Bokbyen forlag

«... en vitenskapelig ambisjos skole- og språkvisjonær som nok også kunne ha blitt professor. Men hvordan skulle det da ha gått med skolen?» spør Egil Børre Johnsen retorisk på side 223 i *Unorsk og norsk. Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far*. Dette er en av de mange karakteristikkenne forfatteren gir Knudsen, og til sammen danner de et nytt og mer mangfoldig bilde av denne svært sentrale personen i norsk samfunnsliv gjennom andre halvdel av 1800-tallet. Som innledning får vi ei intens og svært indignert skildring av den skjebnen som ble Knudsens gravmæle til del i 1950-åra: «Den lille steinstøtten ble kjørt vekk. Så knuste de den; de knuste steinen hans. Graven var slettet». Dermed er tonen slått an, og i dette bildet blir Johnsens *Unorsk og norsk* et prosjekt med ambisjon om å bøte på noe av uretten som her ble begått, og reise et nytt minnesmerke over Knud Knudsen. Og det lykkes han med.

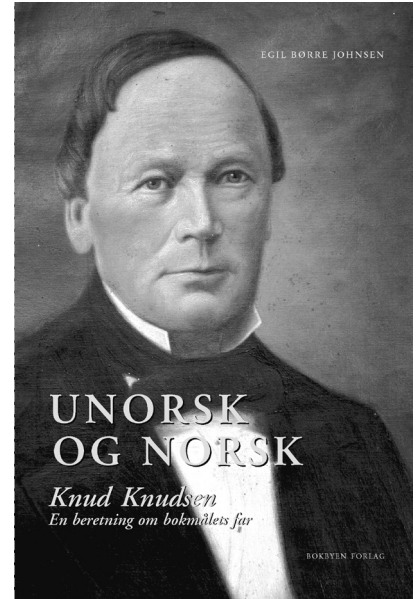
Den Knud Knudsen som vi blir presentert for i skolen, er helst språkplanleggeren. Han er bokmålets far, den som lanserte begrepet *dannet dagligtale* som normgrunnlag for fornorskning av dansken. Det er imidlertid bare en liten del av alt det Knudsen engasjerte seg i og kjempa for, først og fremst gjennom de 20 bøkene han utga, men også gjennom mange og lange artikler i aviser og blader. Han var en fremragende grammatiker, han engasjerte seg i muntlig bruk av språket ved teatrene, og han jobba iherdig for norske avløserord. Den store ordboka han ga ut i 1876 het nettopp «Unorsk og norsk», og her satte han opp og drøfta bruken av norske ord framfor fremmedord. Noen av hans

egne forslag kan vi smile litt av i dag, men *gammelfrelst* er kanskje ikke noe dumt ord for «konservativ»?

Knudsens mest omfattende engasjement, det han arbeida med i hele sin yrkesaktive karriere og som brakte han inn i nærmest uendelige stridigheter, det var det han viste for skolen, først og fremst som overlærer ved Oslo Katedralskole gjennom 34 år. Her slo han utrettelig for at *morsmålet* skulle oppgraderes som dannelsesfag, han ville ha nyttefag, «realfag», inn i artiumsskolen ved sida av latin. Videre slo han til lyd for offentlig godkjenning av lærebøker, og han argumenterte for profesjonalisering av lærerstanden gjennom et pedagogisk seminar. Ifølge Johnsen er den nye skoleloven i 1869 i ikke liten grad tufta på Knud Knudsens ideer og forslag. Det vi ellers får høre om Knudsen som pedagog, viser en engasjert, svært moderne lærer, som avviste rein pugg og oppramsing av greske og latinske bøyingsmønstre og som blant annet tok inn elevenes utkast til stiler før de etter hans veiledning fullførte og leverte.

En av Egil Børre Johnsens påstander er at fagbokforfattere nærmest er litteraturhistorias stebarn, og at det må være en av grunnene til at Knudsens forfatterskap er så lite kjent, enn si anerkjent. En annen årsak kan være at den breie middelveien som bokmålet i dag representerer, og som så mange av oss bruker i det daglige, ikke lenger framstår som noe man trenger å slåss for. Knudsens grunnprinsipp, at norsk skriftspråk skal speile norsk dagligtale, har fått så grundig gjennomslag at ingen lenger stiller spørsmål ved det.

Bokas format er på en måte nær ei vitenskapelig avhandling. Her er

nærmere 20 sider med kilder til slutt, påstander blir belagt med mengder av sitater og Johnsen drøfter sin kildebruk gjennom hele framstillinga. I tillegg til å være et kildekritisk, vitenskapelig verk er boka altså et portrett av mennesket Knud Knudsen. Også her har det festa seg et bilde som Johnsen mener er svært fortegna. Mange av Katedralskolens elever ble seinere samfunnstopper og har vært innoom Knudsen i sine erindringsbøker, og i disse får vi et inntrykk av en tverr og lite likandes person, sjøl om få trekker hans faglige kvalifikasjoner i tvil. Dette bildet av den sure, venneløse einstøingen kan helt klart være farga av den medfarten Knudsen fikk av sine samtidige, kolleger og andre, alle sammen forsvarere av latinens plass som eneste vei til dannels. Knudsen ble i avisartikkel etter avisartikkel stempla som smakløs, kunnskapsløs og ansvarsløs latinhater, hans lærebøker ble nekta brukt i skolen og han fikk resolusjoner mot seg i Katedralskolens lærerråd som prøvde å kneble han fullstendig og nærmest

fratok han all ære. Disse forvalterne av latindannelsen finner liten nåde hos Johnsen, de blir både direkte og indirekte hengt ut, nærmest som feige og uredelige, mens Knudsen med noen få unntak blir framstilt som gjennomført saklig, uten hevntvang eller hang til å framheve sin egen person. Lista over fiender og personangrep blir så lang og uoversiktlig at boka i noen partier kan bli litt kjedelig, også fordi Johnsen stadig skal gjøre Knudsens motstandere visitt, gjerne i fordekt form: «en gammel kjennings ufyselighet».

I det hele tatt tar Johnsen grundig og utvetydig parti for mannen han portretterer. Dette underbygges av ordvalg og retorikk gjennom hele boka: «Mot Munchs *tåkefylte* 'Sprog-aanden' stod Knudsens *renhårig* konsekvens og *praktisk-pedagogiske* initiativ». I det hele tatt blir «Knudsen-hateren PA Munch» fillerista for sine gjennom usaklige personangrep, mens Knudsen altså klarer å holde seg både saklig, balansert og kompromissvillig. Man blir slått av hvilken godhet forfatteren har for mennesket Knud Knudsen, særlig når denne i sjeldne glimt åpner for mer inderlige betraktninger i sine etterlatte papirer.

Boka er ikke bare vitenskapelig i form og format, den er like mye prega av å være et personlig essay; «én forfatters tolkning av en annen forfatters liv i skrift», som det står i forordet. Det vrimler av språklige bilder, både fra Knudsens metaforikk og Johnsens egen, her er allittererende overskrifter som låner synonymer og nykonstruerte ord fra Knudsens ordbøker, fingerte intervjuer med Knudsen og ellers atskillige retoriske grep som skal bevege leseren. Videre finner vi artige avstikkere til evighetstrær og etymologiske anekdoter, og Johnsen tillater seg å sprudle med konklusjoner som «bondetampen fra Hesthagen var blitt helten fra Holt». I første delen av boka får vi for eksempel ei lettere oppgitt skilddring av den bedrøvelige tilstanden

Knudsens fødested Hesthagen befinner seg i i dag, i praktfull kontrast til «velfødde» skoleunger på museumsbesøk der. Johnsen drøfter essay-forma sjøl også, med utgangspunkt i den kritikken – igjen urettferdig, syns han – Knud Knudsen har fått for å være en svært dårlig stilist: «... hans prosa er uten enhver glans», har for eksempel Finn Erik Vinje slått fast om den saken. Samme Vinje uttalte for øvrig på boklansering på Oslo Katedralskole at han hos Egil Børre Johnsen fant noe så sjeldent som en lektor som *kunne* skrive (sic!). Når det gjelder *Unorsk og norsk*, er jeg bare delvis enig. Boka kan være både underholdende og vittig – men lettlest er den ikke. Når Johnsen holder seg i Knud Knudsens bildeverden, markerer han ord med anførselstegn eller kursiv, fikst som retorisk grep, men det kan tippe over til å bli et ganske intrikat mønster. Johnsen dyrker den ufullstendige setningen i et utall varianter, med stadige innskutte ledd, og bruker *tankestrek* i ekstrem utstrekning. Jeg syns sammenhengen i teksten innimellom lider under flommen av assosiasjoner og digresjoner.

Johnsens *egen* språkform fortjener til fulle betegnelsen *gammelfrelst* – han skriver kort og godt *riksmål*. Her er både «værhårdt daggry» og «på gressrot» (om *grasrota!*). Han har på ingen måte underlagt seg noen «vilje til å påvirke i folkelig retning», slik han karakteriserer Knud Knudsens holdning til normering, men understreker Knudsens «moderne (...) åpenhet overfor eksisterende talespråk i elite-miljøene». Johnsen filosoferer noe uklart omkring at språket sjøl har en «tendens til på egen hånd å blande seg inn i striden», det lever altså sitt eget, sjølstendige liv og bøyer seg ikke for prinsipper og tvang, og det finner han belegg for både hos Knudsen og hans mange motstandere. Sånn jeg forstår Johnsen, er dette god, gammel riksmålsretorikk. Han godtar på ingen måte at vi automatisk tar Knudsen til inntekt

for samnorsktanken. I begynnelsen av desember fikk vi også det paradoksale – og kanskje bittelitt forsmedelige? – at Johnsen nettopp blei tildelt riksmålsprisen for boka om mannen som kanskje mer enn noen har kjempa for at skriftspråket skal være et dynamisk redskap for og speile talemålet til breie lag av det norske folket.

Forfatteren og skolemannen Egil Børre Johnsens biografi over Knud Knudsen er uansett et storverk. I denne boka går han sterkt i rette med ettertidens behandling både av mannens levninger, hans ettermæle og hans posisjon og betydning som språkmann, skolemann og forfatter. Johnsen ikke bare gjendriver usannheter og korrigerer uetterretteligheter som har blitt hengende ved Knudsen og hans verk, men viser at vi her har å gjøre med en av attenhundretallets mest betydelige personer i utviklinga av det moderne, demokratiske Norge. Han viser hvordan Knudsen var premissleverandør, den som ga argumenter til politikere, byråkrater, forfattere og andre som deltok i den politiske debatten og kom til å fornye skolelovverket og skriftspråket. Og hvordan Knud Knudsen sjøl var en sporsetter for språket i den norske offentligheten.

TORUN BERNTSEN:

Språksituasjon og språkundervisning.¹

3. Språksituasjonen i hjemlandet mitt – hjemlige forhold og norske forhold

Hva slags norsk?

Når en skal lære et språk, bør en vite noe om hva slags språk. Åssen er dette språket i forhold til språksituasjonen i landet, og i forhold til nabospråk eller språk det kan være relevant å sammenlikne med? Studentene skal lære seg norsk, og møter språket i ei bok – bokspråket. Førstespråklæring går over lang tid, og du hører før du ser skrift. Men studentene skal ikke bare lære å lese et nytt språk. De skal også lære å tale et nytt språk. Skal de bruke språket til å snakke med andre, må de kunne lære å lytte og forstå hva mennesker sier når de snakker.

I begynnerboka i norsk er det én variant av norsk. Som vist i forrige artikkel, et temmelig konservativt bokmål. Et bokmål som ikke er så nært mye brukte former i folks talespråk som det kunne ha vært. I syntaks og stilideal ligger talt og skrivi norsk temmelig nær hverandre. Syntaksen er ikke så forskjellig i grunnstruktur, men talespråk skiller seg i struktur fra skrivi norsk. Slik er det for norsk, og for andre språk. Muntlig kommunikasjon er annerledes enn skriftlig. Derfor er strukturen det også. Det er jo med å gjøre det vanskelig å få lært seg et naturlig, autentisk muntlig språk. Her kunne en gjøre mer for å ta det muntlige språket og den muntlige kommunikasjonen på alvor. Jeg trur en skulle jobbe mer med lytteferdigheter, og ved enkle eksempler synliggjøre det talte språkets struktur. Når studenter har fått en viss basiskunnskap, synes jeg en burde vise dem reinskrevne autentiske korte dialoger, ikke bare se på lærebokkonstruerte dialoger.

Talespråk er forskjellig fra skriftspråk på flere måter. Ikke minst gjelder det det vi kaller dialekter. Etter ganske kort tid vil studenter møte norsktalende, for eksempel på felleskjøkkenet på studentheimen der de bor, på posthuset, i banken, på legekontoret. De snakker ikke alle som læreren. De snakker annerledes enn boka. De snakker forskjellig. Hva er korrekt? Det er viktig å fortelle om det språklige mangfoldet og åssen språket i bøkene har blitt til.

Med tanke på å kunne forholde seg til språkverden som den faktisk er, burde en gjøre noe for å øve lytteferdigheter av talt språk fra en serie av ulike talespråkvarianter. Formålet skulle ikke være noe annet enn å lytte og forstå og venne øret til å fange opp variasjon.

Å kunne snakke om språk på norsk

Enhver som skal bruke et hvilket som helst språk, må forholde seg til språksamfunn. Noe kunnskap om språk vil være nyttig. For å kunne beskrive og snakke om språk trengs et vokabular. Det kan være enkelt, men det er

viktig å få fram en faglig holdbar måte å tenke på og snakke om språk på selv om en bruker enkle begreper. Her er noen stikkord: Hovedskillet tale – skrift. Alfabet. Språklig variasjon knytta til kjønn, alder, utdanning, sosial klasse. Kommunikasjonssituasjon. Stilidealer. Forholdet til tid. Metaforer.

Studenter til studiet «Norsk og samfunnskunnskap for utenlandske studenter» må ha studiekompetanse for studier i Norge, og det ligger derfor også krav om engelskkunnskaper. Det er derfor mulig å bruke engelsk som hjelpespråk. Men vi gjør det minst mulig. Når det gjelder å gi en oversikt over språkforholdene i Norge, vil det være en mulighet å holde en introduksjonsforelesning på engelsk. Men vi venter vanligvis med å ta opp språkforholdene i Norge til studentene kan øve seg på å snakke om det på norsk. Vi holder en kort introduksjon om forholdene i Norge og øver på de orda vi trenger for å snakke om akkurat det, og deretter går vi over til å snakke om språkforholdene i studentenes eget hjemland.

Vi kommer seinere i undervisningen tilbake til språkforholdene i Norge. Det har hendt at utenlandsstudenter som har bodd med nordmenn/bor med nordmenn, lurer på om noen ord er dialekt. Det er ikke mange a-ender i bøkene som brukes, men det har hendt at studenter har spurt om et a-endingsord var dialekt.

Nå er det jo ikke uten videre sånn at nordmenn i Norge er så gode til å beskrive åssen språksituasjonen er her. Siden de fleste i Norge har gått ganske lenge på skole, kan en være litt skuffa over at ikke alle kan skille mellom skriftspråk og talespråk, og begreper som målformer og målføre. Jeg har opplevd nesten vantro hos utenlandsstudenter når jeg har forklart at noe ikke er dialekt. Språk er allment og noe vi alle kan. For utenlandsstudenten er enhver nordmann med norsk som førstespråk en ekspert. Men ikke alle måter å beskrive og forklare språkforhold er like gode eller holdbare.

Det samme som gjelder for nordmenn som beskriver norske forhold, kan jo komme til å gjelde utenlandsstudentene når de beskriver sine hjemlige språkforhold. Men vi prøver å lære dem begreper som gjør at det ligger en viss innsikt bak måten å beskrive på.

Jeg gir studentene en beskrivelse av språksituasjonen i mitt hjemland og understreker begrepsbruk og tenkemåte, og så er det deres tur til å bruke de norske ordene for å beskrive forholdene i deres eget hjemland.

Fra det kjente til det ukjente

Åffer er det viktig å få studentene til å beskrive språkforholdene i eget hjemland?

Skal en kunne beskrive den norske språksituasjonen, krever det kunnskaper. Geografi, blant annet. Et tilleggsproblem med å forholde seg til norsk geografi er jo å kunne uttale norske stednavn, og også å huske dem. Når du snakker om forhold du kjenner, er det lettere å konsentrere seg om ord og uttryksmåte. Når vi da seinere skal ta for oss norske forhold, så er det større sjanse for at studentene husker de ordene de trenger.

Jeg tar også en runde med alle studentene, hvor hver og en må svare på spørsmål om hvilke språk de kan, og i hvilke situasjoner de snakker hvilke språk. Jeg har også laga spørsmålsark om det samme, hvor det i tillegg er spørsmål om hva slags skriftlig språk de er vant til, og hva slags tekster de har skrivi/skriver. Tanken er, at er du lite vant til å skrive stil på ditt eget språk, så må du lære deg noen tilleggsferdigheter når du lærer norsk. I det hele tatt trur jeg at det er viktig med refleksjon. Det er viktig at studentene reflekterer, og finner norske ord når de skal presentere det de vet. Det er interessant for alle å oppleve hvilket språklig mangfold og hvilken språkkompetanse som finnes i gruppa når en til daglig sliter med så mye manglende språkkompetanse. Det er viktig å kjenne hverandres språkbakgrunn. Min erfaring er også at studentene synes det er veldig interessant å høre om språkforholdene i sine medstudenters hjemland.

Vet jeg litt om språket ditt, vet jeg kanskje litt om måten du tenker/snakker og litt om deg.

Det er viktig med en god atmosfære når en prøver seg på å lære et fremmedspråk. Det er bra å ha forståelse for andres problemer. En utenlandsstudent strever med å tilegne seg et språk, og blir på en måte stadig minna på hva en mangler. Å skulle mestre et nytt språk i en ny kultur gjør en nokså sårbar. Å kunne være litt på hjemmebane, å fortelle om noe en vet noe om, kan hjelpe sjølfølelsen. Alle blir slik også synlig med sin bakgrunn. Det sliter på psyken å slite med å lære seg et nytt språk. Det ser ut som det betyr noe positivt for studentene å fortelle om sin egen språkbakgrunn.

Det viser også at avstanden til norsk er ulik. Blir morsmålet ditt skrivi med et helt annet alfabet enn det vi bruker når vi skriver norsk, så er det klart at det krever mer arbeid, sjøl om alle har lært seg engelsk og derigjenom det latinske alfabetet.

Vi opplever stadig at studenter fra samme land ikke kan snakke sammen på sine respektive førstespråk. Vi kan jo da oppmuntre dem til å bruke norsk som fellesspråk.

I vårt internasjonale klasserom er norsk lingua franca. Det er vårt mål å få til samtaler på norsk fra dag én og at studentene bruker norsk seg imellom i pauser og når de møtes ellers. Det lykkes ikke alltid. Spøkefullt har jeg sagt at jeg lærer utlendinger norsk for å øke antallet norskbrukere, men at det vel ikke blir noe verdensspråk, sjøl om vi har norskstudenter fra nær sagt hele verden.

Alle har et forhold til engelsk, og det er derfor av og til aktuelt å si litt om forholdet norsk – engelsk. Noen

likheter og forskjeller. Jeg synes det òg er viktig å snakke litt om språkopplæring. Hva er studentenes erfaring, og hvilke fremmedspråk har de lært? I bevisstgjøring av egen språkbakgrunn kan vi snakke om språkbioграфи. Hvilke språk kan jeg, og hvordan har jeg lært dem? Studenten fra Thailand kan litt kinesisk. Israeleren kan litt russisk og arabisk. Langt hjemmefra kan latvieren snakke russisk med russeren. Ens egen språkbioграфи er nært kobla til politiske og historiske forhold.

I arbeidet med å gjøre greie for språksituasjonen i sitt hjemland leverer studentene inn noe skriftlig først. De får dette korrigeret. Vi har en muntlig presentasjon hvor de da er forberedt på å svare på de samme spørsmåla. Alle er forberedt, og alle må si noe.

Her kommer noen utdrag fra «Språksituasjonen i mitt hjemland»² fra høsten 2005 og høsten 2006:

Filippinene

Rachel, 2006

«Før vi ble en koloni hadde vi eget alfabet som het alibata. [...] Alle bokstaver var bare konsonanter. For å bruke vokaler måtte vi sette punktum på presis stilling omkring en bokstav. Dessverre ble det ikke beskyttet og brukt av nye generasjoner. Det var sist brukt på slutten av 1800-tallet for å starte en hemmelig revolusjon mot Spania.[...]

Vi var under Spania i 333 år og vente oss til spansk kultur, tradisjoner, religion og skikker. [...] Det er jo rart at vi var spansk koloni i så mange år, men vi bruker ikke spansk språk. [...] Årsaken var at fattige filippinske mennesker var presset, og det var en elite av spanske og rike filippinere. De fattige kunne ikke blande seg med eliten, og de hadde ikke råd til å lære seg spansk språk. Det var en fordel for talespråkene våre. [...] Filippinene ble selvstendig og ble egen republikk. Staten valgte tagalog som hovedspråk på grunn av antall mennesker som kan snakke tagalog, og Manila, hovedstaden vår, ligger i tagalogspråkområdet.

[...] Det filippinske folk fortsetter å bruke talespråket sitt, men alle må lære seg hovedspråket vårt.»

Japan

Yuki, 2006

«Det er mange dialekter. [...] Standard som vi hører på tv eller radio er språket som blir snakket i Tokyo, og de fleste japanere kan snakke det, selv om de er fra andre områder, unntatt gamle mennesker. [...] Japanere trenger å bruke mye tid på å mestre språket sitt.»

Ema, 2005

[...] «Vi har ingen etablert teori angående hvilken språkfamilie japansk tilhører, men det sies at japansk og koreansk har samme stamtavle. [...] Japansk ble formet over en lang periode. Det er derfor vi japanere, som er

medlem av samfunnet, kan forstå hverandre uten å fortelle et ord, av situasjonen som allerede er kjent for oss. [...] Dessuten forventes det at de man snakker med skal forstå hva man vil fortelle. (Egentlig sier vi ikke nøyaktig det vi tenker.) [...]

Vi bruker høflig tiltale til gamle mennesker og autoriteter, og bruker forskjellige ord i forhold til kjønn til den som snakker. [...] Moderne japansk har 3 skrifttegnssystemer; hiragana, katakana og kanji. Hiragana og katakana er fonetiske systemer. Kanji er kinesiske skrifttegn. Hver kanji har en bestemt mening. Vi bruker katakana hovedsakelig for utenlandske ord. Når vi skriver, bruker vi for det meste hiragana og kanji.»

Thailand

Padej, 2006

«På 1200-tallet hadde de thaietniske folkene det første thailandske kongedømmet, Sukothai. I 1278 la kong Ramkhamhaeng grunnlaget for det thailandske skriftspråket. I dag er det forskjellige talespråk i landet. I 1939 byttet militærregjeringen landets navn fra Siam til Thailand, og tvang folket til ikke å bruke lokaldialekter. [...] De siste tiårene har situasjonen blitt bedre. Det har forandret seg. Nå har alle folkegrupper rett til å vise sin etniske tilhørighet gjennom klesdrakt, språk og kultur. [...] Det er thai skriftspråk og Bangkok-dialekten som er det offisielle språket. Elever i hele landet lærer thai. [...] Thaispråk har utviklet seg gjennom tida. Tidligere har den indiske kultur og den kinesiske kultur hatt stor innflytelse på språket. Men nå for tiden, i globaliseringsenes tid, er det de internasjonale massemedier som har den største innvirkning på det. En som erobrer massemedier, erobrer verden.»

Mongolia

Tamira, 2005

«Vi bruker mongolsk i hjemlandet mitt. Der snakker folk ikke forskjellige språk, men noen snakker forskjellig dialekt. Av og til forstår jeg ikke hva de snakker om. Mennesker som bor i sør i Mongolia snakker ganske forskjellig dialekt fra de som bor i nord. [...] Det var en gang vi skrev annen skrift. Da skrev vi fra opp til ned. Nå skriver vi fra øst til vest.»

Malawi

Malla, 2006

«Den største språkgruppen i det sørlige Afrika er bathu. Alle de lokale språkene i malawi hører til denne språkfamilien. Hvis du kan et bathuspråk er det lett å lære andre bathuspråk fordi de har samme grammatikk. Mange mennesker fra det sørlige Afrika kan mer enn ett språk. I Malawi har vi omtrent 20 lokale språk, men vi bruker 7 mest. Noen språk forsvinner over tid. Chewansk er hovedstamme, derfor er chichewansk et hovedspråk. Det er et nasjonalspråk. Nesten alle i Malawi kan chiche-

wansk. Men det offisielle språket er engelsk. [...] Vi har 3 hovedområder i Malawi. I det sørlige området snakker folk lowe, yawo og sena i tillegg til chichewansk og engelsk. I sentralområdet er det bare chichewansk og engelsk. Men i Nord-Malawi snakker folk tumbuka, tonga, nkonde, lamya og noen mindre språk. Vi har også mange forskjellige dialekter, særlig innenfor det chichewanske språk. En person som kommer fra Nord-Malawi snakker annerledes enn en som kommer fra Sør-Malawi. Men de forstår hverandre godt likevel. Selv om dialektene har mye felles, er det likevel lett å skille dem fra hverandre.»

Caroline, 2006

«Chewa, tumbuka, ngoni, yao, lowe, sena, nyakyusa, ngonde, tonga, senga, nyanja, det er elleve store folkegrupper i hjemlandet mitt. Det er enda flere små folkegrupper. [...]

Da vi ble selvstendig og Nyasaland ble Malawi, fikk vi et diktatur som likte britene og gjorde det meste som dem. Så engelsk ble offisielt språk. Diktatoren var fra chewa-folkegruppe, og så han sa at chichewa skal være felles språk i Malawi så at alle malawiere kan forstå hverandre. I tretti år da han var leder var engelsk det offisielle språket i Malawi og chichewa det viktigste språket. I kontorer brukte alle engelsk, så gjorde de i skoler og på gata. I dag har det forandret seg mye. [...] Alle er fri til å bruke sitt språk. På radio og tv er de fleste lokale språk brukt. Det er et program i offentlige skoler hvor myndighetene sier at barn kan lære alt på deres eget språk i fire år. De skifter til engelsk fra femte klasse. Men det er store problemer med det. [...] I videregående skole er alt på engelsk og mange klarer seg dårlig. De kan ikke så godt verken egne språk eller engelsk. Hvis de ikke forstår språket kan de ikke klare seg.»

Tanzania

Aziza 05

«I mitt hjemland Tanzania bruker vi to offisielle språk. Det er swahili og engelsk. Vi har også opplæring på skolen. Engelsk er mye brukt språk fordi Tanzania var et koloniland før.

Swahili er nasjonalspråk. Det finnes mange dialekter fordi vi har 25 stammer som snakker forskjellige språk med forskjellige dialekter. [...] I barneskolen blir swahili brukt som undervisningsspråk. Engelsk er et obligatorisk fag fra og med 3. klasse. På ungdomsskolen til og med universitetet blir det omvendt. Da blir engelsk undervisningsspråk. Nå diskuteres det om swahili skal bli undervisningsspråk for hele skoletiden. Ulempene kan være at mange bøker må skiftes ut. Dette kan føre til problemer. Det er veldig vanskelig å forandre hele pensumet til swahili. Det er meget hardt å oversette alle bøker til swahili, for eksempel fysikk, kjemi, biologi, på grunn av vokabular.»

Etiopia

Helen, 2005

«Etiopia har mange stammer og forskjellige talespråk og skriftspråk. Nå snakker folk 85 språk med 200 dialekter. Språkene er veldig forskjellig så vi forstår ikke hverandre. De forskjellige språkene kommer fra 4 språkfamilier som heter «semitic», «cushitic», «omtic» og «nilosaharan». [...] Den første Bibelen ble oversatt til geeze som er det eldste språket i Etiopia. [...] Nå er amharisk hovedspråk. Vi bruker etiopisk alfabet for å skrive amharisk og geeze. Andre språk bruker det latinske alfabet. Å studere amharisk talespråk og skriftspråk er veldig vanskelig.»

Ghana

Fati, 2006

«Den nordlige delen av Ghana er Mole Dagbani. Dagbani er språket i det distriktet, men de har andre små dialekter som gonja, nanumber, frafradagati. Den sørlige delen av Ghana er Ashanti, og de har også mange dialekter som fanti, akapimtwi, dankjire, agona, kwawu. Den nordøstlige del av Ghana har også mange dialekter som anglo, awuna, hutu kotafa. Den sørøstlige delen av Ghana er Gaherer. Der er det også mange dialekter som ga-adangme, dwa, nyo. Hvert distrikt lærer dialekten sin på skolen. Fra første klasse til tredje klasse brukes bare lokal dialekt, men fra fjerde klasse til ungdomsskolen brukes det som et fag. [...] Engelsk er det offisielle språket i Ghana.»

Richard, 2006

«I Midt-Ghana er det seksten språk. Det er fire geografiske regioner i midten. [...] Noen av språkene er twi, fante, brong og akwapim. [...]

Det er også nye språk som de unge snakker. Det er lokalt språk blandet med engelsk. [...] Mange snakker to eller tre språk i hjemlandet mitt.»

Iddi, 2005

«Det offisielle språket i Ghana er engelsk, men vi har ca. 48 språk, og mole-dagbani er et av dem. Språksituasjonen med mole-dagbani er ikke så forskjellig fra språksituasjonen i Norge. Mole-dagbani-stammen består av 3 grupper. Det er bagomba, nanumba og mamprusi. Vi snakker alle det samme språket, men det er forskjellige dialekter. [...] Vi har ikke en bestemt norm for talespråket for mole-dagbani.»

Albania

Erisa, 2005

«De første skriftlige dokumenter på albansk handlet om religion fordi de var skrevet av prester, særlig katolske prester, som kunne oversette fra latin til albansk. [...] Vi har to store talespråk, og vi har et offisielt språk som vi kaller litterært språk. I byen snakker mennesker det litterære språket, men på landet kan man høre mange

ulike talespråk. Mange lingvister mener at barna må lære dialektene på skolen som sidemål.»

Kosovo

Merita, 2005

«Det offisielle språket i Kosovo er albansk. [...] Albansk har bare et skriftspråk, men har mange dialekter i talespråket. Talespråket skiller mellom to hoveddialekter: gegisk og toskisk. Gegisk dialekt blir snakket i Kosovo, Nord-Albania og Nordvest-Makedonia. Toskisk dialekt blir snakket i Sør- Albania. Albansk språk var også skrevet i to dialekter til 1972, men fra det året har vi en bestemt norm at bare toskisk dialekt skal bli brukt som skriftspråk. Dialektene er noe ulike, men man forstår hverandre.»

Bulgaria

Tina, 2005

«Bulgaria har et offisielt språk. I Sør-, Vest-, Nord- og Øst-Bulgaria er det forskjellige dialekter, men folk forstår hverandre. [...] I år 900 e.kr. skapte slaver-apostlene Kyrill og Methodius det første alfabetet for slavisk språk. De hellige skrifter ble oversatt og grunnlaget for det første slaviske skriftspråk. [...] Det gamle bulgarske språket spilte en sentral rolle i utviklingen av det russiske, serbiske, ukrainske, hviterussiske og makedonske språket.»

Russland

Sasha, 2006

«Russland er et multinasjonalt land. Det finnes 150 forskjellige språk som brukes på det russiske territoriet. De som bruker disse språkene varierer fra 120 millioner russere til noen hundre mennesker eller enda mindre enn ti, for eksempel våd og kereki. For mer enn en tredjedel av språkene som brukes i Russland er det bare omtrent 35 000 som bruker. USSR hadde en språkpolitikk som førte til en reduksjon av de andre språkene. Nå har vi mange skoler som lærer forskjellige språk og mange TV- og radiokanaler bruker forskjellige språk. Samtidig produseres det aviser og bøker på språk som noen nasjonalgrupper bruker. [...] forskjellige politikere har begynt å bekymre seg om det russiske språket. De tenker at vi mister vårt eget språk. Nå bruker vi mange ord fra fremmede språk, og det kommer mange ord fra spesielle befolkningsgrupper, de som sitter i fengsel, de som bruker Internett og så videre.[...] Jeg tenker at det er normalt at språk forandrer seg. Fordi språk som mennesker bruker, det er levende språk, og de må forandre seg som alt annet levende.»

Storbritannia/England

Alison, 2005

«I tillegg til engelsk er det noen få andre språk i Storbritannia. Vi har små grupper som snakker walisisk, irsk og

skotsk keltisk. Det eneste urspråket i England er kornisk keltisk, men det er brukt av veldig få. Det er mange forskjellige dialekter av engelsk for eksempel cockney, west country, scouse, yorkshire, west midland og mange flere. Mange med spesielt sterk dialekt kan være vanskelig å forstå for folk fra andre steder i landet. Forskjellige språk fra rundt omkring i verden kommer til England med innvandrerne. I ulike grupper snakkes panjabi, hindi, urdu, bengali, kinesisk og vietnamesisk.

I dag er det en fordel for internasjonalt samarbeid at så mange snakker og forstår engelsk. Imidlertid er det kanskje negativt også, spesielt i beskyttelsen av andre språk og utdanningen i England. Jeg vokste opp med mange som hadde den meningen at det ikke var så viktig å lære andre språk fordi så mange kan engelsk, og det synes jeg er trist.»

Historie, makt, politikk, religion

Jeg trenger ikke etter denne gjennomgangen tru at noen vil tenke at språksituasjonen i Norge er så spesiell. Når vi sammen tar for oss språksituasjonen i så mange ulike land, kommer det jo fram 1) at språk har sammenheng med religion, 2) at politiske forhold er med og bestemmer hvilke språk som blir hovedspråk, 3) at maktsentra spiller en rolle for hvilke språk som blir nasjonalspråk, 4) at undertrykking også betyr språkundertrykking, og 5) at språklig mangfold kan ha med demokrati å gjøre. Hva med menneskers rett til å bruke sitt morsmål? Hva med de mange sider og problemer innafor læring av språk og språkopplæring i skolen og hele utdanningssektoren?

Studentene har hørt og lest og skrivi og presentert og kanskje sitter orda der til vi seinere skal gå mer inn på den norske språksituasjonen. Å ta for seg språksituasjonen i eget land skal gjøre det lettere å få med seg de mange faktorer som er med og gir det språket som de nå holder på å lære seg.

Etter å ha lært litt om norsk historie og samfunnsforhold, kan de lære å se sammenhengen mellom historie, beliggenhet, våre kontakter, vår handel, de politiske forhold, de religiøse forhold, utviklingen av alfabet, og videre flere stikkord: latin og den katolske kirke, kristendommen for begreper og tenkemåte, reformasjonen, bibeloversettelse, individualismen. Enda flere stikkord: Den enkelte og Gud. Lese. Skrive. Vår skolehistorie og vår språkhistorie. Maktsentra. Administrasjon. Nasjon. Nasjonsbygging. Identitet. Å forholde seg til språk er å forholde seg til sjølve livet i alt sitt mangfold. For overalt er språket, i oss og utafør oss, uansett hvor vi er.

Å forstå og å bli forstått.

Når et visst fundament er lagt og sitter inne, da burde vi trene i lytting som ikke er til for noe annet enn lytting. Språksituasjonen i Norge er som den er. Som i de fleste land er det et språklig mangfold som tilsier at du må ha lyttekompetanse mye breiere enn du har snakkekom-

petanse. Studenter ser at forholdene i Norge ikke er veldig spesielle eller «abnormale».

Vi må forholde oss til virkeligheten slik den er og se undervisningen i norsk som fremmedspråk/andrespråk i forhold til denne virkeligheten. Viss studenter blir bedt om å gjøre greie for språksituasjonen i eget land, så gjør det det lettere å se sammenhenger. Det finnes et språklig mangfold. Det er nedfelt i folks talespråk og skriftspråk, og pregas av geografi, sosial klasse, kjønn, alder og personlighet. Det gjør oss språklig forskjellige, vi som har norsk som førstespråk. Vi bruker det språket vi kaller norsk på forskjellig måte. Ikke noen snakker likt. Ingen som har norsk som førstespråk snakker dette språket på den samme måten. Tenk bare på stemmen! Vi har alle hver vår unike stemme, og hver vår unike måte å bruke norsk på i skrift og i tale. Det har vel med menneskers dype rettigheter å gjøre, å få mulighet til å utvikle språk til å gi de best mulige muligheter til å forstå og bli forstått.

De som har norsk som andrespråk og fremmedspråk er med i det norske språklige mangfoldet. Vi bør tenke på åssen vi kan bidra til at de får de best mulige muligheter til å forstå og bli forstått.

Fotnoter

¹ Språkundervisning er her «norsk språk og samfunnskunnskap for utenlandske studenter» ved Høgskolen i Telemark, Bø. Studiet har eksistert i Bø siden 1991. Det er et årsstudium. Studenter med studiekompetanse kan tas opp uten forkunnskaper i norsk og kommer fram til nivå som tilsvare universitetenes trinn 3. De fleste studentene kommer direkte fra utlandet og for å få opphold som student må de ha forhåndsløfte om opptak på fagstudier etter norskstudiet. Årsstudiet avsluttes med eksamen i norsk språk skriftlig, norsk samfunnskunnskap skriftlig, norsk muntlig. Studentene skriver en semesteroppgave med tema fra det de skal videre med i fagstudier. Arbeidet med semesteroppgava er tenkt å gi en allmennspråklig introduksjon til fagstudiets språk og akademisk skriving. Samla karakter består av fire deler. De fleste studentene har opphold for å studere.

Noen har opphold på annet grunnlag, gift i Norge eller er flyktning. Uansett må alle studenter i studiet ha studiekompetanse. Bortsett fra korte introduksjoner til norske forhold første uka, legges det vekt på å bruke norsk som undervisningsspråk. Studentene har undervisning 5 dager i uka og 2-3 timer med språklab/pclab en gang i uka. De skriver hver uke og leverer inn til korrigerings. Alle må delta muntlig. Studentene lager en presentasjon av hjemland på norsk på «internasjonal dag». Presentasjoner har blitt holdt på høgskolen, videregående skole, ungdomsskolen, og barneskolen.

² Utdrag fra stiler studentene har skrivi. Disse stilene er

moderat korrigerert. Stilene er skrivi etter ca. 2–3 mnd med undervisning. Ved korrigering legges det vekt på å bygge opp studentenes kommunikative kompetanse. Teksten skal være godt forståelig. Grammatiske former er korrigerert. Det kan gi litt andre måter å uttrykke seg på (som jeg synes kan virke forfriskende). Vi går i andre semester nærmere inn på språksituasjonen i Norge, historisk og politisk som en del av samfunnskunnskapen. Studentene leser norsk litteratur som kulturkunnskapsbakgrunn. Vi arbeider med nyere norsk litteratur for vokabular og uttrykksmåte som ligger tettere på muntlig norsk, og leser for eksempel Alf Prøysen og Klaus Hagerup. Det er viktig med alternativ til lærebokspråket og avistekster. Vi leser nynorsk; utdrag av Tarjei Vesaas og Edvard Hoem. Hovedpunktene i nynorsk grammatikk. Av og til viser jeg åssen språket ser ut på gammelnorsk, med utdrag fra Olavssaga om Dale-Gudbrand. Mange studenter synes

det er interessant å se eksempel på åssen norsk har sett ut tidligere.

Utdraga er henta fra stiler høsten 2005 og 2006. Når det gjelder betegnelser på språk, er de betegnelse beholdt som studentene har brukt.

OLAV MOMRAK HAUGANN:

Fra norsk språkhistorie

Dette er tittelen på en antologi ved Eskil Hanssen; det dreier seg om ei samling med artikler og utdrag fra verk om norsk språkhistorie. I *denne* artikkelen skal det siteres fra et par steder i Hanssens antologi. Helt på slutten kommer jeg til å trekke ei linje framover og fortelle om hvor langt jeg har kommet med et arbeid som jeg tidligere har nevnt i Språklig Samling.

I Kalmarunionens tid, i 1448 eller i 1450, kommer den første oldenborgeren, Christian I, på trona i Danmark. Makthaverne i Danmark festner grepet om Norge; den danske påvirkningen på norsk språk blir merkbar. Det falt lettest å bruke danske embetsmenn, som var mer å stole på; dette hadde verknad språklig sett, både utad og innad, jf. Sigurd Kolsrud (s. 54).

Men det var reformasjonen (1536–37 og utover) som påførte oss bibeloversettelsen, prekenes osv. på dansk, jf. Andreas Holmsen (s. 396). Det var sjølve mangelen av ei nasjonal overklasse som her var hovedsaka, for den samfunnsklassa som det norske riksrådet (datidas regjering) egentlig skulle representere, adelen, hadde for lengst mistet evna til å

oppretholde et nasjonalt sjølstyre (Holmsen s. 397). Kolsrud (s. 55) påpeker at det var ei dansk innflytting til byene og ei dansk inngifting i storrettene: «Det var likevel etter reformasjonen at dei fleste danskar kom til byane, der dei vart kjøpmenn og handverksfolk; dei kom i byraad, vart skrivarar, borgemeistrar i byane, og futar i bygdene; deira born rekruttera sidan ogso embetstandet. [...] det var ikkje ventande dei skulde halda uppe nokon gamalnorsk litterær og kulturell tradisjon.»

Bibelen kom i dansk oversettelse i 1550, og den kom på lengre sikt til å få sterk innvirkning på folks oppfatning av hva som var det «einaste 'rette' og 'vørdelege' skriftspraket» (Lars S. Vikør s. 117–118). Med andre ord: Da den danske kongen og den danske overklassa «ga» oss dansk bibel osv., erobret dansk språk et avgjørende område i nordmenns bevissthet. Dette området bør gjenerobres. I 1840-åra begynte Den katolske kirka igjen sitt arbeid i Norge. Målgruppa var tydeligvis folk på Oslo vestkant. Det forklarer det riksmålspreget katolsk-norsk kirkespråk har hatt til nå. For eksempel heter det «Helliget vorde ditt

navn» i det katolske Fadervår, mens Den norske kirka har «La ditt navn holdes hellig». Pa dette punkt tenker de statskirkekristne helt korrekt: Guds navn er hellig, det skal ikke vorde det, dvs. bli det. Vi ber om at det fortsatt må være det.

«Helliget vorde ditt navn» ser ut til å være presens konjunktiv passiv, jf. tysk: «Dein Name werde geheiligt.» (Die Bibel ... Matthäus 6,9). Men hva slags form vi har å gjøre med her, er etter mitt syn av mindre interesse; viktigere må det være at den assosiasjonen som den moderne tilhøveren eller leseren får, er at noe er i sin vorden, dvs. at noe *blir til*. Og som nevnt: Guds navn *blir ikke* hellig, det *er* det. Av den grunn må uttrykket forkastes. Dertil kommer at det vitterlig er dansk og ikke norsk. Norrønt, som både dansk og norsk har utviklet seg fra, hadde som kjent tre genera. Etter hvert falt i dansk – og i norsk riksmål som her sliter med sin danske arv – maskulinum og femininum sammen og ble til felleskjønn. Det er jo derfor det i dagens bokmålsrettskriving er dobbelformer, f.eks. *makta* og *æra* som også nynorsk har, og felleskjønnsformer, *makten* og *æren*. I mange

innlegg her i bladet har jeg argumentert for at *makta* og *æra* bør bli eneformer også i bokmål.

At norsk har tre genera, ble fastslått allerede i 1733 da haldenseren J. E. Stang på et kollegium i København forsvarte ti teser. Den tiende går ut på at de fleste nordmenn både i folkemålet og i det familiære tale-mål bruker tre kjønn (jf. Didrik Arup Seip s. 39). Erkjenninga av at norsk har tre genera møtte motstand hos P.A. Munch i 1832 (s. 125). Men det var vel mer a-en han reagerte på enn antallet genus: «Hvor utaaeligst er det ei at se ord som 'Myra', 'Stunda', 'Heia', 'Gropa' istedenfor Myren, Stunden o.s.v. (myrin, stundin, heidin)?»

Mye skjedde i norsk språkhistorie på 1800-tallet, men vi går raskt over til 1900-tallet. Det er min påstand at det viktigste som skjedde i sistnevnte hundreår, var at nynorskens tre kjønn trengte inn i bokmålet; det gjør at en ikke lenger bør snakke om to språk, men om to skriftspråk-varianter av det samme norske språk. I 1917 gjør grammatisk hunkjønn sin entre i riksmålet (betegnelsen bokmål kom som kjent i 1929). P. A. Munch ville kanskje ha vendt seg i si grav? For i 1917 kommer nå den bestemte artikkelen *-a* inn. Former

som *kua*, *onna* ble obligatoriske i 1917, og i mange andre ord ble *-a* eller *-en* valgfritt: *tanna* – *tannen*, *klokka* – *klokken* osv. Utover på 1900-tallet festnet hunkjønskategorien seg mer og mer, og det er ikke gjort noe vedtak som opphever hunkjønnformene. I og med reformen av 1981 skjedde det riktignok ei liberalisering:

1) Endinga *-en* ble tillatt i alle hunkjønnord i rettskrivningen, mens en del særnorske ord og noen andre fortsatt skulle ha *-a* i læreboknormalen. Jeg nevner i den forbindelse: Vi fikk altså *boka* – *boken*, *sola* – *solen* osv. (før bare *boka*, *sola*).

2) Endinga *-ene* kommer inn som jamstilt form i intetkj. best. flertall: *dyra* – *dyrene* (før bare *dyra*). I tillegg ble endinga *-a* jamstilt i intetkjønnsord som ender på *-e*: *eplene* – *epla* (før bare *eplene*). At *epla* ble tillatt, er fra mitt samnorsk-synspunkt gledelig.

Reformen av 1981 representerer ei utfordring; denne er jeg i ferd med å svare på. Det gjør jeg ved å skrive Norsk ordliste, der nynorsken skal leve videre i bokmålet. Til nå har jeg skrevet ferdig f.o.m. A t.o.m. D.

Litteratur

Die Bibel oder die ganze heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments. Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart. «Das Neue Testament, revidierter Text» 1956

Holmsen, A.: *Norges historie fra de eldste tider til 1660*. Universitetsforlaget, 3.utg. 1961, 2.oppl. 1964

Kolsrud, S.: «Kringum maalskiftet», i: Hanssen, E. (red.): *Fra norsk språkhistorie*. Universitetsforlaget, 2.utg. 1979

Munch, P.A.: «Norsk Sprogreformasjon», i: Hanssen, E. (red.): *Fra ...*

Seip, D. A.: *Norsk og nabospråkene i slutten av middelalderen og senere tid*. Aschehoug 1959

Torp, A. / Vikør, L.S.: *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Ad Notam Gyldendal 1993

Knudsen

Innhold 4/2006

2 Redaksjonelt: Sjøpølser over heile østfjøla

3 Arne Torp: På klingende nynorsk og velpleiet riksmål

5 Lars S. Vikør: Talordreform i Tyskland?

7 Pål Styrk Hansen: Stridsmann, språkmann, skolemann

9 Torun Berntsen: Språksituasjon og språkundervisning. 3. Språksituasjonen i hjemlandet mitt – hjemlige forhold og norske forhold

14 Olav Momrak Haugann: Fra norsk språkhistorie

